

УДК 374.091.212.3

Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей у системі позашкільної освіти

Ю. Кеснер,

аспірантка кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
Житомирський державний університет імені Івана
Франка, м. Житомир, Україна
e-mail: Julia.kesner2020@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-3624-7654>

Анотація. У статті розглядаються теоретико-методологічні засади та практичні аспекти психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей у системі позашкільної освіти Житомирської області. Проаналізовано сучасні підходи до діагностики інтелектуальної та творчої обдарованості, зокрема тріадичну модель Дж. Рензуллі, теорію множинного інтелекту Г. Гарднера та диференційовану модель Ф. Ганьє. Висвітлено особливості організації розвивального середовища для талановитих учнів у 66 позашкільних навчальних закладах регіону. Представлено результати емпіричного дослідження ефективності програм супроводу 328 обдарованих дітей віком 10–16 років, які навчаються в різних гуртках та секціях. Дослідження здійснювалося із використанням комплексної методики діагностики, яка включала стандартизовані прогресивні матриці Равена, тест креативності Торренса, опитувальник мотивації досягнень, методику експертних оцінок та спостереження. Статистичний аналіз даних підтвердив значущі позитивні зміни у показниках креативності (+22,4%), мотивації досягнень (+18,0%), рівня інтелекту, а також покращення емоційного благополуччя та соціальної адаптації обдарованих вихованців. Визначено основні напрями вдосконалення системи виявлення, підтримки та розвитку обдарованих особистостей, зокрема необхідність створення регіональної системи моніторингу, впровадження посад практичних психологів, розробки індивідуальних освітніх маршрутів та забезпечення міжвідомчої взаємодії.

Ключові слова: обдаровані діти, психолого-педагогічний супровід, діагностика обдарованості, інтелектуальний потенціал, творчий потенціал, позашкільна освіта, розвивальне середовище.

Yu. Kesner,
PhD Student, Department of Professional Pedagogy,
Special Education, Andragogy and Management,
Zhytomyr Ivan Franko State University,
Zhytomyr, Ukraine
e-mail: Julia.kesner2020@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-3624-7654>

Psychological and Pedagogical Support of Gifted Children in the System of Extracurricular Education

Abstract. The article examines theoretical, methodological foundations and practical aspects of psychological and pedagogical support for gifted children in the system of out-of-school education in Zhytomyr region. Modern approaches to diagnosing intellectual and creative giftedness are analyzed, including J. Renzulli's triadic model, H. Gardner's theory of multiple intelligences, and F. Gagné's differentiated model. The features of organizing a developmental environment for talented students in 66 out-of-school educational institutions of the region are highlighted. The results of an empirical study on the effectiveness of support programs for 328 gifted children aged 10-16 years studying in various circles and sections are presented. The research was carried out using a comprehensive diagnostic methodology, which included Raven's Progressive Matrices, Torrance Tests of Creative Thinking, achievement motivation questionnaire, expert assessment methodology, and observation. Statistical analysis of the data confirmed significant positive changes in indicators of creativity (+22.4%), achievement motivation (+18.0%), intelligence level, as well as improvement in emotional well-being and social adaptation of gifted students. The main directions for improving the system of identification, support and development of gifted personalities are determined, including the need to create a regional monitoring system, introduce positions of practical psychologists, develop individual educational routes, and ensure interdepartmental cooperation.

Keywords: gifted children, psychological and pedagogical support, diagnostics of giftedness, intellectual potential, creative potential, out-of-school education, developmental environment.

Виклад основного матеріалу. Проблема виявлення та розвитку обдарованих дітей набуває особливої актуальності в контексті сучасних освітніх трансформацій України. Позашкільна освіта як невід'ємна складова національної освітньої системи відіграє провідну роль у створенні оптимальних умов для реалізації інтелектуального та творчого потенціалу обдарованих особистостей [8]. За даними Міністерства освіти і науки України, у 2025 році в системі позашкільної освіти навчається понад 1,5 млн дітей, з яких приблизно 12–15% демонструють високий рівень обдарованості в різних сферах діяльності.

Житомирська область характеризується розвиненою мережею позашкільних навчальних закладів. Станом на 2024–2025 навчальний рік

у регіоні функціонує 66 закладів позашкільної освіти різного профілю: центри дитячої та юнацької творчості, будинки дитячої творчості, дитячо-юнацькі спортивні школи, станції юних техніків, еколого-натуралістичні центри, школи мистецтв тощо. Проте, незважаючи на значний потенціал регіональної системи позашкільної освіти, існує потреба в систематизації підходів до психолого-педагогічного супроводу обдарованих вихованців та впровадженні науково обґрунтованих методик діагностики й розвитку їхніх здібностей.

Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей розглядається вченими як комплексна система взаємопов'язаних дій, спрямованих на створення оптимальних умов для розкриття та реалізації інтелектуального й творчого потенціалу особистості [1; 2; 6]. Особливого значення набуває питання адекватної діагностики обдарованості, оскільки традиційні методи оцінювання часто не враховують багатовимірність цього феномену та специфіку його прояву в різних видах діяльності [4; 7].

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність системи психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей у позашкільних навчальних закладах Житомирської області.

Відповідно до мети були визначені такі завдання дослідження: 1) проаналізувати сучасні теоретичні підходи до визначення сутності та структури обдарованості; 2) охарактеризувати методи діагностики інтелектуального та творчого потенціалу дітей; 3) дослідити стан організації роботи з обдарованими дітьми в позашкільних закладах Житомирської області; 4) розробити та апробувати модель психолого-педагогічного супроводу обдарованих вихованців; 5) визначити критерії та показники ефективності супроводу обдарованих дітей у позашкільній освіті.

Аналіз наукової літератури свідчить про багатоаспектність феномену обдарованості та різноманітність підходів до його вивчення. Класична тріадична модель обдарованості Дж. Рензуллі [6] визначає три основні компоненти: інтелектуальні здібності вище середнього рівня, креативність та мотивацію до завдання. Автор підкреслює, що справжня обдарованість виявляється у взаємодії цих трьох чинників, а не в їх ізольованому прояві.

Теорія множинного інтелекту Г. Гарднера [4] розширює розуміння обдарованості, виокремлюючи вісім типів інтелекту: лінгвістичний, логіко-математичний, просторовий, музичний, кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний та натуралістичний. Ця концепція має важливе практичне значення для діагностики обдарованості, оскільки орієнтує на виявлення специфічних здібностей дитини в різних сферах діяльності.

Диференційована модель обдарованості та таланту Ф. Ганьє [3] розмежовує природні здібності (обдарованість) та систематично розвинені вміння (талант). Автор наголошує на ролі каталізаторів – внутрішніх (мотивація, самоконтроль) та зовнішніх (середовище, навчання, підтримка) – у трансформації обдарованості в талант. Ця модель підкреслює важливість психолого-педагогічного супроводу як ключового зовнішнього каталізатора розвитку обдарованих дітей.

Українські дослідники О. Антонова [1] та О. Музика [2] акцентують увагу на специфіці прояву обдарованості в умовах національної освітньої системи. О. Антонова підкреслює необхідність врахування соціокультурного контексту при діагностиці обдарованості та важливість створення інклюзивного освітнього середовища, яке сприяє розвитку різних типів обдарованості. О. Музика досліджує роль позашкільної освіти в системі підтримки обдарованих дітей, наголошуючи на її унікальних можливостях щодо індивідуалізації навчання та створення умов для творчого самовираження.

Р. Стернберг [7] у своїй тріархичній теорії інтелекту виділяє три типи обдарованості: аналітичну (здатність до критичного мислення та розв'язання проблем), творчу (здатність генерувати нові ідеї) та практичну (здатність застосовувати знання в реальному житті). Ця типологія має важливе значення для розробки диференційованих програм супроводу обдарованих дітей.

Особливої уваги заслуговує концепція психолого-педагогічного супроводу, розроблена Є. Казаковою [5]. Вона визначає супровід як метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору. Ключовими принципами супроводу є добровільність, системність, позитивність орієнтацій діяльності та гарантованість допомоги.

Дослідження проводилося на базі позашкільних навчальних закладів Житомирської області протягом 2024–2025 навчального року. Вибірку склали 328 дітей віком 10–16 років, які навчаються в різних гуртках та секціях, а також 47 педагогічних працівників позашкільних закладів.

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс методів дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури); емпіричні (тестування, анкетування, спостереження, експертна оцінка, контент-аналіз); методи математичної статистики (кореляційний аналіз, t-критерій Стьюдента, кластерний аналіз).

Діагностика обдарованості здійснювалася за допомогою комплексної методики, яка включала: Стандартизовані прогресивні матриці Равена (для оцінки невербального інтелекту); тест креативності Торренса (фігурна форма); опитувальник мотивації досягнень А. Меграбяна (адаптація М. Магомед-Емінова); методику експертних оцінок

Який метод математичної статистики слід використовувати для аналізу даних про обдарованість?

Кореляційний аналіз

Визначає взаємозв'язки між показниками обдарованості, допомагаючи зрозуміти, як різні аспекти обдарованості пов'язані між собою.

t-критерій Стьюдента

Порівнює середні значення показників обдарованості у різних групах, виявляючи значущі відмінності.

Кластерний аналіз

Виділяє групи дітей з подібними характеристиками обдарованості, дозволяючи цілеспрямований підхід до освіти.

Інтеграція обдарованості для повного розвитку дитини

А. Савенкова для педагогів та батьків; карту обдарованості Хаана і Каффа; спостереження за діяльністю дітей у процесі занять.

Таблиця 1

Методи діагностики обдарованості в позашкільних закладах

Вид обдарованості	Діагностичний інструментарій	Вікова група
Інтелектуальна	Стандартизовані прогресивні матриці Равена, тест структури інтелекту Амтхауера	10–16 років
Творча	Тести креативності Торренса (вербальна та фігурна форми), методика дослідження дивергентного мислення	7–16 років
Художня	Експертна оцінка творчих робіт, портфоліо досягнень, спостереження за діяльністю	6–16 років
Лідерська	Соціометрія, методика виявлення комунікативних й організаторських здібностей, експертна оцінка педагогів	12–16 років
Психомоторна	Тести фізичної підготовленості, оцінка спортивних досягнень, експертна оцінка тренерів	7–16 років

Експериментальна робота включала три етапи: констатувальний (вересень – жовтень 2024 р.) – первинна діагностика обдарованості та аналіз стану роботи з обдарованими дітьми; формувальний (листопад 2024 р. – квітень 2025 р.) – впровадження моделі психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей; контрольний (травень 2025 р.) – повторна діагностика та аналіз ефективності експериментальної роботи.

Аналіз діяльності позашкільних навчальних закладів Житомирської області показав, що станом на 2024–2025 навчальний рік у регіоні функціонує 66 закладів позашкільної освіти різного профілю. Серед них: будинки дитячої творчості, центри дитячої та юнацької творчості, дитячо-юнацькі спортивні школи (23 заклади), станції юних техніків, еколого-натуралістичні центри, мистецькі школи, а також спеціалізовані заклади (Школа юних десантників, Мала академія народних мистецтв та ремесел).

За результатами комплексної діагностики було виявлено 328 обдарованих дітей, які взяли участь у дослідженні. Це становить приблизно 8,7% від загальної кількості обстежених вихованців позашкільних закладів, що дещо нижче від середньостатистичного показника (12–15%). Такий результат свідчить про необхідність удосконалення системи виявлення обдарованих дітей у позашкільних закладах регіону та впровадження більш ефективних діагностичних процедур.

**Розподіл обдарованих дітей за видами обдарованості
(за результатами дослідження)**

Вид обдарованості	Кількість дітей	Відсоток від загальної кількості обдарованих
Інтелектуальна обдарованість	98	29,9%
Творча обдарованість	79	24,1%
Художня обдарованість	66	20,1%
Психомоторна (спортивна) обдарованість	52	15,9%
Лідерська обдарованість	33	10,0%
Всього	328	100,0%

Найбільшу групу склали діти з інтелектуальною обдарованістю (29,9%), що пояснюється специфікою роботи гуртків науково-технічного та предметного спрямування. Водночас значну частку становлять діти з творчою (24,1%) та художньою (20,1%) обдарованістю, що свідчить про розвинену мережу мистецьких закладів позашкільної освіти в регіоні.

У ході констатувального етапу експерименту було встановлено, що лише 34% позашкільних закладів мають чітко визначену систему психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей. У більшості закладів (66%) робота з обдарованими вихованцями здійснюється епізодично, без належного науково-методичного забезпечення. Основними проблемами виявилися: відсутність кваліфікованих психологів у позашкільних закладах (74% закладів); недостатня підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми (58% респондентів); обмежені можливості для індивідуалізації навчання (63% закладів); недостатнє фінансування програм для обдарованих дітей (81% закладів).

На формульовальному етапі експерименту була впроваджена комплексна модель психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей [5; 9], яка включала п'ять основних компонентів: діагностичний (систематична діагностика обдарованості, моніторинг динаміки розвитку); консультативний (консультування дітей, батьків, педагогів з питань розвитку обдарованості); розвивальний (індивідуальні та групові заняття, майстер-класи, тренінги); профілактичний (попередження емоційного вигорання, подолання перфекціонізму); координаційний (узгодження діяльності всіх суб'єктів супроводу).

**Результати впровадження моделі психолого-педагогічного супроводу
обдарованих дітей**

Показник	До експерименту	Після експерименту	Динаміка
Рівень креативності (середній бал за тестом Торренса)	64,3	78,7	+14,4
Рівень мотивації досягнень (бали)	142,8	168,5	+25,7
Рівень інтелекту (IQ за тестом Равена)	118,4	126,9	+8,5
Кількість призових місць на конкурсах (регіональний рівень)	89	142	+53
Задоволеність дітей навчанням (%)	76,3%	91,8%	+15,5%
Задоволеність батьків якістю супроводу (%)	68,9%	88,4%	+19,5%

Статистичний аналіз даних за допомогою t-критерію Стьюдента підтвердив статистично значущі відмінності між показниками до та після впровадження моделі психолого-педагогічного супроводу ($p < 0,01$). Найбільш виражена позитивна динаміка спостерігалася за показниками креативності (+22,4%) та мотивації досягнень (+18,0%).

Якісний аналіз результатів експерименту засвідчив, що обдаровані діти, які брали участь у програмі супроводу, демонструють вищий рівень самооцінки, краще справляються зі стресовими ситуаціями, мають більш розвинені навички самоорганізації та тайм-менеджменту. Педагоги відзначили підвищення якості виконання творчих робіт, зростання активності дітей на заняттях, покращення міжособистісних стосунків у колективах.

Отримані результати підтверджують ключові положення сучасних теорій обдарованості щодо необхідності комплексного підходу до розвитку талановитих дітей. Зокрема, позитивна динаміка показників креативності узгоджується з висновками Дж. Рензуллі [6] про важливість систематичного розвитку творчого мислення як однієї з ключових компонент обдарованості. Значне зростання мотивації досягнень підтверджує положення Ф. Ганьє [3] про роль внутрішніх каталізаторів у трансформації обдарованості в талант.

Особливої уваги заслуговує той факт, що впровадження системи психолого-педагогічного супроводу позитивно вплинуло не лише на когнітивні показники дітей, а й на їхнє емоційне благополуччя та соціальну адаптацію. Це узгоджується з дослідженнями О. Антонової [1], яка наголошує на необхідності цілісного підходу до розвитку обдарованих дітей, що враховує їхні особливі освітні потреби та психологічні особливості.

Результати дослідження виявили, що ключовими факторами успішності психолого-педагогічного супроводу є: систематичність та безперервність діяльності; індивідуалізація підходів до кожної дитини; залучення батьків до процесу супроводу; підвищення кваліфікації педагогів [9; 10]; створення розвивального середовища; міжвідомча взаємодія (позашкільні заклади, школи, психологічні служби, заклади вищої освіти).

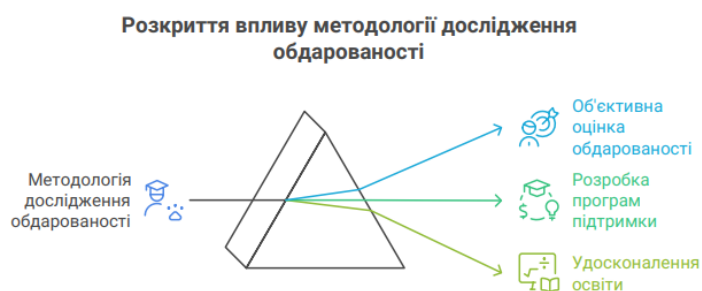
Також дослідження виявило і ряд проблем, що потребують вирішення: недостатнє фінансування програм для обдарованих дітей; дефіцит кваліфікованих психологів у позашкільних закладах; обмежені можливості для міжнародної співпраці та участі в престижних конкурсах; недосконалість нормативно-правової бази щодо супроводу обдарованих дітей; слабка взаємодія між різними ланками освітньої системи.

Порівняння отриманих даних з результатами зарубіжних досліджень [4; 7; 8] свідчить про схожість основних тенденцій розвитку обдарованих дітей у різних культурних контекстах, водночас підтверджує специфіку прояву обдарованості в умовах української освітньої системи. Зокрема, в Житомирському регіоні спостерігається висока частка дітей з художньою обдарованістю порівняно з аналогічними дослідженнями в інших країнах, що може пояснюватися розвинутою мережею мистецьких закладів позашкільної освіти.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує ефективність комплексного психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей у системі позашкільної освіти. Впровадження розробленої моделі супроводу в позашкільних навчальних закладах Житомирської області сприяло статистично значущому підвищенню показників креативності, інтелектуального розвитку, мотивації досягнень, а також покращенню емоційного благополуччя та соціальної адаптації обдарованих вихованців.

Результати дослідження дозволяють сформулювати такі практичні рекомендації: створення регіональної системи моніторингу розвитку обдарованих дітей; впровадження посад практичних психологів у позашкільних навчальних закладах; організація системи підвищення кваліфікації педагогів з питань роботи з обдарованими дітьми; розробка індивідуальних освітніх маршрутів для обдарованих вихованців; забезпечення міжвідомчої взаємодії всіх суб'єктів супроводу обдарованих дітей; створення регіонального банку даних обдарованих дітей; організація щорічних конференцій та конкурсів для обдарованих дітей на регіональному рівні.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці диференційованих програм супроводу для різних видів обдарованості, вивченні особливостей розвитку обдарованості в різних вікових групах, дослідженні ролі сімейного середовища в розвитку обдарованих дітей, а також у створенні цифрових платформ для підтримки обдарованих дітей та їхніх батьків.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонова О. Є. Психолого-педагогічні аспекти розвитку обдарованості в освітньому середовищі. Київ : Педагогічна думка, 2024. 368 с.
2. Музика О. Л. Позашкільна освіта як простір розвитку обдарованої особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2023. Вип. 2 (18). С. 42–47.
3. Gagné F. From genes to talent: the DMGT/CMTD perspective. *Revista de Educacion*. 2021. No. 392. P. 12–37.
4. Gardner H. Multiple intelligences in the 21st century: Theory and practice in gifted education. *Journal for the Education of the Gifted*. 2023. Vol. 46 (1). P. 58–82.
5. Kazakova E. I. Psychological and pedagogical support of gifted children in modern educational environment. *International Journal of Educational Psychology*. 2020. Vol. 9 (2). P. 156–178.
6. Renzulli J. S. The three-ring conception of giftedness: A developmental approach for promoting creative productivity. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness*. Cambridge University Press, 2021. P. 246–280.
7. Sternberg R. J. The triarchic theory of successful intelligence: Implications for identifying gifted students. *Roeper Review*. 2022. Vol. 44 (3). P. 165–178.
8. Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F. C. Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science in the Public Interest*. 2021. Vol. 12 (1). P. 3–54.
9. VanTassel-Baska J. Curriculum planning and instructional design for gifted learners in out-of-school settings. *Gifted Child Quarterly*. 2023. Vol. 67 (2). P. 128–145.
10. Worrell F. C., Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius P., Dixon D. D. Gifted students. *Annual Review of Psychology*. 2022. Vol. 70. P. 551–576.